

Uzbekistan

po wyborach

Analiza

07/2023

www.csm.org.pl

Krzysztof Płomiński

Współpracownik CSM, ambasador ad personam, były dyrektor i dwukrotny wicedyrektor Departamentu Afryki i Bliskiego Wschodu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Pracował na placówkach w Libii, Jordanii, pełnił funkcję ambasadora RP w Iraku i Arabii Saudyjskiej. Jest doradcą dyplomatycznym Krajowej Izby Gospodarczej.

9 lipca w Uzbekistanie odbyły się przedterminowe wybory prezydenckie. Są konsekwencją przyjęcia w 2023 roku zmodyfikowanej konstytucji, potwierdzonej w referendum. Dały urzędującemu prezydentowi możliwość wyzerowania kadencji, stabilizacji władzy i sprawowania jej przez 7 kolejnych lat z prawem ponownego kandydowania. Niewątpliwie jest to najbardziej istotny element obecnego konstytucyjno-wyborczego procesu w Uzbekistanie, bez którego dotychczasowa kadencja szefa państwa upływałaby definitywnie w 2026 roku.

UZBEKISTAN PO WYBORACH

| Krzysztof Płomiński

Przedterminowe wybory prezydenckie w Uzbekistanie (O'zbekistanie)¹ są okazją do spojrzenia na procesy zachodzące w tym najludniejszym, liczącym 35 milionów państwie Azji Środkowej. Od 2016 roku rządzi nim Szawkat Mirzijojev, który doszedł do władzy po śmierci wieloletniego poprzednika na tym urzędzie, Isloma Karimowa, pod hasłem reform określanych jako program budowy Nowego Uzbekistanu.

Przebieg wyborów

W obowiązującym autorytarnym systemie głosowanie było swego rodzaju plebiscytem za osobą i programem Mirzijojeva. Przedsięwzięciem starannie przygotowanym, z dbałością o zachowanie formalnych międzynarodowych zasad i procedur, co zostało generalnie pozytywnie ocenione przez zagranicznych obserwatorów. Wszyscy trzej pozostali kandydaci - reprezentujący partie Ekologiczną, Ludowo-Demokratyczną i Socjaldemokratyczną (Adolat), mogli swobodnie uczestniczyć w debatach, agitować i prezentować się w mediach, korzystać z publicznych środków na finansowanie kampanii, nawet jeśli ich dostęp do mediów społecznościowych był niejednokrotnie ograniczany. W praktyce trudno było jednak mówić o pluralizmie, równości i faktycznej rywalizacji. Formalni konkurenci w danych warunkach stanowili bowiem jedynie tło dla głównego pretendenta.

Sz. Mirzijojev otrzymał 87% poparcia przy 79,8% frekwencji, co jest porównywalne z wynikami referendum konstytucyjnego. Odnosił trudne do kwestionowania zwycięstwo, legitymujące i

¹ Nazwa kraju w zreformowanym zapisie alfabetycznym

UZBEKISTAN PO WYBORACH

| Krzysztof Płomiński

umacniające jego dominującą pozycję w systemie władzy. Nastąpiło to przy braku zasadniczych formalnych naruszeń podczas głosowania. Przy tym raport ODIHR OSCE zwraca uwagę na szereg nieprawidłowości, w tym brak faktycznej rywalizacji między kandydatami, ich nierówny dostęp do środków przekazu, mankamenty w przebiegu głosowania, ograniczenia działalności organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz mówi o konieczności wprowadzenia poważnych zmian w celu stworzenia bazy prawnej zapewniającej demokratyczny charakter wyborów. Należy odnotować, że w stosunku do poprzednich wyborów większe było także zainteresowanie nimi społeczeństwa, rozbudzone debatą konstytucyjną, w ramach której zgłoszono 220 tysięcy propozycji poprawek i uwag. Trudno ocenić na ile nadzieje na pozytywne zmiany zostaną zachowane, a wyzwolona aktywność społeczna będzie kontynuowana i przyzwalana przez władze.

Program prezydencki

Ważnym czynnikiem wpływającym na atmosferę głosowania i jego wynik było uwiarygodnienie prezydenckiego programu zrealizowanymi i zapowiadanyimi reformami oraz zaprezentowanie wizji ich kontynuacji i odrodzenia kraju, zawierającej liczne odniesienia do jego średniowiecznego rozkwitu. Ponadto punkt ciężkości kampanii postawiono – obok edukacji - na kwestiach gospodarczych i doprowadzeniu w najbliższych latach do podwojenia dochodu narodowego. Urzędujący prezydent obiecał też bardziej energiczne zwalczanie korupcji oraz przeciwdziałanie negatywnym konsekwencjom dla kraju zachodnich sankcji nałożonych na Rosję po agresji na Ukrainę oraz spadku wartości rubla, w którym transferowane są dochody ponad 2 milionów uzbeckich pracowników oficjalnie zatrudnionych w FR (stanowią 11% GDP kraju).

W ramach wprowadzonych dotychczas reform uproszczono system podatkowy, zniesiono wiele utrudnień w sferze przedsiębiorczości, zliberalizowano obrót walutami, umożliwiono obywatelom rozwiązywania problemów biurokratycznych poprzez kierowanie skarg bezpośrednio do Urzędu

Analiza

UZBEKISTAN PO WYBORACH

| Krzysztof Płomiński

Prezydenta. Zasadniczo wzmocniono para samorządowe struktury Izby Gospodarczo-Przemysłowej, wprowadzając obowiązek zrzeszania się dla dużych firm, których składki - wraz z odpisami z szybko postępującej prywatyzacji - zapewniły jej stabilne finansowanie, możliwość zwolnienia z opłat mniejszych przedsiębiorców i realizację bezpłatnej pomocy prawnej na ich rzecz, w tym w sporach sądowych z państwem. Izba uzyskała także prawo inicjatywy ustawodawczej i funkcje opiniodawcze w sprawach gospodarczych, uprawnienia antykorupcyjne oraz zadanie przygotowywania strony gospodarczej wizyt państwowych przed ich realizacją.

Poprawie uległa sytuacja w zakresie przestrzegania praw człowieka i wolności obywatelskich. Zniesiono praktykę przymusowej pracy przy zbiorach bawełny, budzącą niezadowolenie społeczne i ostrą krytykę międzynarodową. Zwolniono więźniów politycznych skazanych w okresie rządów Karimowa. Podjęte działania przyczyniły się do poprawy nastrojów społecznych, nawet jeśli w poszczególnych środowiskach spotykają się z krytyką za powierzchowny charakter, wykonywanie do neutralizacji środowisk agitujących za rzeczywistą demokratyzacją kraju lub promujących tendencje decentralizacyjne.

Program zmian zwraca wiele uwagi na edukację, sprawy społeczne i rolę kobiet. W parlamencie stanowią one 30%. W takiej samej proporcji są właścicielkami firm. Dominowały w składzie ko-

misji wyborczych, były też licznie obecne w zespołach osób zaufania nadzorujących przebieg głosowania z ramienia poszczególnych partii. System nauczania został zmodernizowany, a we wszystkich większych miastach utworzono po kilka filii zachodnich uczelni wyższych. Angielski coraz bardziej staje się drugim językiem dla młodego pokolenia, a powszechność znajomości rosyjskiego wyraźnie zmniejsza się, choć jest to proces świadomie rozłożony w czasie i powiązany

UZBEKISTAN PO WYBORACH

| Krzysztof Płomiński

ze znaczeniem Rosji jako partnera handlowego i dominującego zagranicznego rynku pracy dla Uzbeków. Symbolem przemian w tej sferze jest zakończenie w 2023 roku procesu zmiany alfabetu na łaciński.

Znaczenie islamu

W O'zbekistanie zwraca uwagę proces zwiększania roli islamu. Jest to w dużym stopniu naturalny oddolny i często dość powierzchowny nurt poszukiwania tożsamości naruszonej przez rosyjski kolonializm, sowieckie podporządkowanie i późniejsze zależności. Władze z jednej strony wykorzystują religię jako czynnik jednoczący i mobilizujący społeczeństwo w procesie realizacji hasła budowy Nowego Uzbekistanu, a także ocieplający relacje z ważnymi krajami obszaru muzułmańskiego. Z drugiej – mają świadomość zagrożenia groźną dla stabilizacji radykalizacją religijną, mającą zarówno źródła lokalne, jak przenikającą z zewnątrz, głównie z Afganistanu. Stąd ostrożność władz, kultywowanie bliskich relacji aparatu państwa z mułłami na prowincji oraz determinacja w eliminowaniu w zarodku rodzących się problemów.

Biorąc pod uwagę realia społeczno-polityczne w Uzbekistanie i geopolityczne usytuowanie kraju, ryzyka związane z uzależnieniem od Rosji, skomplikowaną sytuację regionalną oraz rywalizację

międzynarodową o wpływy w Azji Środkowej można ocenić, że nie ma tam w przewidywalnej perspektywie warunków budowy demokracji wzorowanej na zachodnich modelach. Obecny etap rozwoju Uzbekistanu można określić jako autorytarną modernizację. Realne jest natomiast łagodzenie przejawów tego autorytaryzmu ze strony partnerów zachodnich, koncentrując się na

Analiza

UZBEKISTAN PO WYBORACH

| Krzysztof Płomiński

przestrzeganiu praworządności, wsparciu w obliczu wyzwań gospodarczych, środowiskowych i energetycznych, sprzyjaniu stabilizacji i tworzeniu warunków zrównoważonego rozwoju. Ponadto – ograniczaniu napięć występujących między państwami regionu oraz wspieraniu ich integracji i budowy instytucjonalnych powiązań regionalnych.

Polityka zagraniczna

Wybory nie będą miały istotnego wpływu na politykę zagraniczną Uzbekistanu. Od uzyskania niepodległości kraj ten stara się budować fundamenty niezależności, stopniowo demontować spadek oddziedziczony po okresie rosyjskiego i radzieckiego podporządkowania kolonialnego oraz ograniczać zakotwiczenie na orbicie rosyjskich wpływów. Izolacyjna polityka prezydenta Karimowa umożliwiła zbudowanie przez Uzbekistan bardziej samodzielnego gospodarczo i politycznie państwa, w porównaniu z obszarem sąsiedztwa. Nie zmniejszyło to jednak wrażliwości kraju na występujące w regionie zagrożenia. Mirzijojev uelastyczył podejście do Moskwy, a zbliżenie znalazło między innymi wyraz w sferze gospodarczej. Obecnie Rosja stała się pierwszym partnerem handlowym Uzbekistanu (choć po części jest to skutek zachodnich sankcji, ograniczających dostęp towarów rosyjskich do innych rynków).

Jednocześnie w Uzbekistanie i całym regionie następuje zmiana percepcji Rosji. Z kraju postrzeganego dotąd jako siła stabilizująca Azję Środkową na czynnik destabilizujący z powodu słabości, ujawnionej przez agresję w Ukrainie, mogącej zachęcać do odegrania się w innym miejscu.

Analiza

W kwestii ukraińskiej Taszkent zachowuje dystans, unikając bezpośredniej krytyki Moskwy i identyfikowania się ze stanowiskiem Zachodu. Równolegle stara się ostrożnie dywersyfikować i

| Krzysztof Płomiński

balansować relacje zewnętrzne z innymi głównymi aktorami w regionie – Chinami, USA, UE, a także Turcją. Kraj ten traktowany jest jako swego rodzaju model, choć tureckie perturbacje gospodarcze podważyły łączone z nią szczególne nadzieje rozwojowe. Stąd poszukiwanie innych, nie budzących kontrowersji politycznych, źródeł finansowania koniecznych inwestycji, przede wszystkim w Arabii Saudyjskiej i innych arabskich państwach Zatoki. Punktem odniesienia stała się tu wizyta Mirzijojeva w Rijadzie w 2022 roku, skorelowana z procesem normalizacji turecko-saudyjskiej. Region Zatoki jest też dla Uzbekistanu i pozostałych państw Azji Środkowej wzorem do rozluźniania zależności z dotychczasowym dominującym sojusznikiem, polegającego na zachowaniu powiązań w sferze bezpieczeństwa, przy jednoczesnej dywersyfikacji stosunków gospodarczych i optowaniu na rzecz koncepcji wielobiegunowego świata. W obu przypadkach głównym beneficjentem tego procesu pozostają Chiny.

Mirzijojew podjął działania zmierzające do polepszenia relacji z bezpośrednimi sąsiadami, szukania bliższego współdziałania i integracji. W praktyce na przeszkodzie do bardziej widocznego postępu w tym kierunku stoją egoistyczne i sprzeczne interesy poszczególnych państw i przywód-

Analiza

ców, liczne nieuregulowane problemy - graniczne, wodne czy etniczne. Uzbekistan jest tu w szczególności trudnej sytuacji, będąc państwem zamkniętym regionalnie, borykającym się z ostrym deficytem energii (choć kiedyś eksportował ropę i gaz), dostępem do wody (ograniczonym nieskoordynowaną budową tam w górnych biegach rzek w Tadżykistanie i Kirgistanie) czy katastrofalnymi skutkami zanieczyszczenia środowiska w rejonie wysychającego M. Aralskiego. W rozwiązaniu tych problemów mają pomóc wielkie inwestycje płynące przede wszystkim z Chin, Rosji i Turcji, a w przypadku energii solarnej i wiatrowej finansowane w dużym stopniu przez kraje

arabskie. Instalacja wielkich farm produkujących energię ze źródeł odnawialnych umożliwi rezygnację z planów zakupu elektrowni atomowej w Rosji.

Ustalenia wspomnianej wizyty Mirzijojeva w Rijadzie nie tylko zdynamizowały relacje dwustronne, dobrze zakorzenione w historii i wspierane obecnością ponad półmilionowej społeczności uzbeckiej w Arabii Saudyjskiej zapoczątkowaną jeszcze w czasach carskiej Rosji, ale także przyczyniły się do ustanowienia instytucjonalnej płaszczyzny relacji pomiędzy obu regionami.

Szczyt państw arabskich

20 lipca 2023 roku w Dżeddzie odbył się pierwszy w historii szczyt państw Rady Współpracy Zatoki oraz Azji Środkowej. Uzgodniono, że takie spotkania będą organizowane corocznie (kolejne w Biszkeku), celem stworzenia warunków dla istotnego rozszerzenia zakresu stosunków i wymiany handlowej, z wykorzystaniem arabskich kapitałów. Obroty w najbliższych latach mają być podwojone - dzisiaj to jedynie nieco ponad 3 miliardy USD rocznie, z czego 2/3 stanowi

import do państw Rady Współpracy Zatoki (głównie miedź, złoto, kamienie szlachetne, stal). Inwestycje obejmą sektor energii odnawialnych, IT, projekty infrastrukturalne oraz tworzenie bezpośrednich połączeń transportowych, niezależnie od pakietu przedsięwzięć politycznych obejmujących większość dziedzin współpracy, w tym w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi i bezpieczeństwa żywnościowego.

UZBEKISTAN PO WYBUKACH

I Krzysztof Dłomiński

Powstałe forum i regionalny charakter części planowanych inwestycji mogą sprzyjać integracji Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu oraz Uzbekistanu. W ostatnich latach to Taszkent promował ustanowienie takich relacji, umacniających tożsamość regionu, sprzyjających

identyfikowaniu wspólnych interesów, politycznemu regulowaniu rozlicznych problemów, z których wiele pozostaje konsekwencją kolonialnej polityki Rosji i współczesnego podtrzymywania waśni i napięć. Z kolei kraje arabskie właściwie odczytują wzrost międzynarodowego zainteresowania Azją Środkową, uwzględniającego jej geostrategiczne znaczenie, zasoby oraz perspektywy rozwojowe związane z liberalizacją gospodarek i programami modernizacji struktur państwowych oraz lepszym wykorzystywaniem posiadanego potencjału. Nie bez znaczenia jest także geograficzne sąsiedztwo, bliskość cywilizacyjna i wspólne korzenie kulturowe, korzyści polityczne i gospodarcze, sprawy bezpieczeństwa (terroryzm).

Polskie spojrzenie

Zmiany zachodzące w Uzbekistanie powinny skłaniać również władze polskie do zwrócenia większej uwagi na interesy RP w tym kraju. Aktualnie współpraca koncentruje się na rosnącym stopniowo handlu (345 mln USD w 2022 roku, w tym nasz eksport - 214 mln). W Uzbekistanie działają

43 przedsięwzięcia z udziałem polskiego kapitału, a w Polsce 3 uzbeckie Domy Handlowe. Możliwości wymiany handlowej są znaczenie większe, ale ich wykorzystanie ogranicza brak w Taszkencie biura PAIH i trudności z uzyskaniem polskich wiz zarówno dla biznesmenów jak dla oficjalnych migrantów zarobkowych (aktualnie w Polsce pracuje przynajmniej 33 tysiące Uzbeków).

Analiza

Liczba ta będzie rosła wraz z planowanym uruchomieniem przez LOT bezpośredniego połączenia z Taszkentem i Samarkandą. Zmodernizowany w ostatnich latach sektor turystyczny, ciekawa oferta i nowa baza hotelowa w Uzbekistanie ożywią wyjazdy polskich turystów do tego kraju (pobyt do 30 dni nie wymaga wizej). Istnieje potrzeba przyjęcia instytucjonalnych rozwiązań pro-

mujących wzajemny handel i inwestycje, a także lepszego wykorzystania rozwijającej się współpracy pomiędzy uczelniami. Wciąż nie jest w większym stopniu zagospodarowany potencjał promocyjny środowisk polonijnych, które powinny być widziane przez polskie władze pragmatycznie i ze zrozumieniem ich narosłego przez pokolenia zróżnicowania. W sferze kultury nie zawsze doceniany kapitał stanowi wspólna legenda Anny German, na której ożywieniu jakby bardziej zależało Uzbekom.

Warto również zauważyć, że Uzbekistan przyciąga coraz więcej inwestycji zagranicznych, sprzyjających modernizacji, umocnieniu gospodarki i niezależności politycznej. Napływają one również z państw blisko współpracujących z Polską, ale dysponujących ograniczonymi możliwościami wykonawczymi własnych firm, co stwarza okazję włączenia polskich podmiotów.

Autor był obserwatorem przedterminowych wyborów prezydenckich w Uzbekistanie

UZBEKISTAN PO WYBORACH

| Krzysztof Płomiński

CSM jest niezależnym, pozarządowym ośrodkiem analitycznym zajmującym się polską polityką zagraniczną i najważniejszymi problemami polityki międzynarodowej. Fundacja została zarejestrowana w 1996 r. CSM prowadzi działalność badawczą i edukacyjną, wydaje publikacje, organizuje konferencje i spotkania, uczestniczy w międzynarodowych projektach we współpracy z podobnymi instytucjami w wielu krajach. Tworzy forum debaty i wymiany idei w sprawach polityki zagranicznej, relacji między państwami oraz wyzwań globalnego świata. Działalność CSM jest adresowana przede wszystkim do samorządowców i przedsiębiorców, a także administracji centralnej, polityków, dyplomatów, politologów i mediów. Od 2009 r. CSM jest uznawany za jeden z najlepszych think tanków Europy Środkowo-Wschodniej w badaniu „The Leading Public Policy Research Organizations In The World” przeprowadzonym przez Uniwersytet Pensylwanii.

